

ДОПОВІДІ, СТАТТІ І ДОСЛІДЖЕННЯ

Михед П.В. (Ніжин)

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ГОГОЛЕЗНАВСТВА: ПОПЕРЕДНІ ПІДСУМКИ Й НАЙБЛИЖЧІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сьогодні можна підставно говорити про існування особливої області сучасного українського літературознавства – гоголезнавства. Інтерпретаційна сфера останнього чітко визначила свій вектор і пріоритети. Якщо наважитись означити їх узагальнено, то це проблема “Гоголь і українська культура”, що має власну ієрархію та розгалужені напрямки досліджень. Обравши за основу історичний принцип, можна виділити три напрями: Гоголь і українська культура попередніх епох (до 30-х років XIX ст.), Гоголь і сучасна йому українська культура, Гоголь та українська культура від середини XIX ст. до сьогодні. Зрозуміло, що центральна лінія рефлексування – це літературна культура. При цьому в полі зору залишаються як народна культура, так і українська театральна, релігійна, філософська та історіософська традиції, що у різний спосіб відобразились у творчості письменника. Вони витворюють своєрідну вертикаль культури, яка потенційно утримує і можливу парадигматику наукового рефлексування над спадком Гоголя.

Чи не найскладнішим є питання українськості Гоголя. У наш час стало майже звичним дорікати письменнику за його невизначену позицію щодо національного буття. Тема ця далеко не нова, але сьогодні на неї запит. Проте до уваги майже не береться той факт, що жив письменник у добу, коли національна свідомість лише зароджувалась. І формувалась вона у відчутному протистоянні з панівною в російській імперії релігійно-етнічною ідеологією, втіленою в уварівській формулі “Православ’я. Самодержавство. Народність”. Дорікають же, виходячи з сучасних гасел, і відшуковують навіть сучасну мотивацію вчинків письменника, що творив більше ніж півтора століття тому. До суду, правда, як це було в 1943 році у Львові, справа не дійшла, але закинути Гоголю відсутність патріотизму стало річчю звичайною – особливо в письменницькому середовищі, яке унаочнює настрої певної частини національної еліти. З погляду В. Чемериса, наприклад, Гоголь експериментував “над собою щодо переміни національності та батьківщини”, що привело його до зречення “батьківщини рідної” [1]. В. Яворівський, попри розуміння, що ми “не

маємо права через майже два століття докоряти йому за це”, все ж висуває версію про те, що Гоголь віддалився від України, а потім і зовсім відійшов, кваліфікуючи це як “втрату генетичної пам’яті” [2]. Сходяться наші критики в одному – в мотивах від’їзду Миколи Гоголя до Петербургу. В. Чемерис упевнений, що Гоголь тікав “з меркантильних міркувань, шукаючи у Петербурзі слави та можливості видаватись (?)”, “пішов збагачувати і славити чужий народ, слугуючи чужій культурі” [3]. В. Яворівський пояснює від’їзд до столиці імперії зовсім по-сучасному – “щоб зробити кар’єру державного службовця Росії” [4]. Мабуть, реагуючи на подібну патріотичну риторику письменників у “білих одежах”, мудрий Євген Сверстюк зауважив: “Гоголь був українцем, якому нагадували, що він оре чужу ниву... А він завжди знав, що оре ниву Господню” [5].

Ось тут і пролягає порубіжне розуміння Гоголя. Але трагедію життя Гоголя, як і зміст його творчості, напрямцє не збагнути. Навів я ці приклади, щоб проілюструвати стандартний і усталено спрощений підхід до серйозної наукової проблеми, потрактування якої під силу лише скоординованим зусиллям представників різних гуманітарних дисциплін, а не тільки літературознавців.

Йдеться про українськість Гоголя, який всією природою своєї творчості та поведінковим кодом письменника і мисленника, зрештою, самою долею, належить українській культурі. До цих пір основним критерієм належності письменника до тієї чи іншої культури, а тим паче літератури, вважається мова. Сперечатись з цим важко, надто вже наочний та узвичаєний аргумент. Разом з тим не треба бути спеціалістом, щоб побачити український профіль автора не тільки “Вечорів” чи повістей із “Миргорода”, але й “Вибраних місць із листування з друзями”. Інша річ, що науково аргументувати навіть очевидне далеко не просто. Зауважу, що сучасний філологічний інструментарій, на жаль, неспроможний перевести в раціональну сферу те, що доволі зримо проступає в інтуїтивному осягненні. Ще за життя Гоголя його національну своєрідність збагнули проникливі російські критики. С. Шевирьов, зокрема, зауважував щодо авторів-вихідців з України: “При всій особистій різноманітності письменників, народжених у цій країні, є у них у всіх щось загальне, своє, малоруське, спадок батьківщини. Всі вони, по-перше, колористи в слові, як і земляки їх живописці; всі пишуть прозою і не беруться за російський вірш, який, мабуть, не прийнятний їхньому слуху; всі володіють гумором, у душі свого племені; всі уміють поєднати усну мову з мовою витонченою; всі люблять слово природне, простодушне, що прямо ллється з пера; все вирізняється особливою майстерністю в зображенні характерів; всі люблять своє мистецтво, і менш ніж великороси відволікаються від нього приманками суспільного життя.

Гоголь у цих двох останніх речах є перший художник Росії нашого часу, якому навряд чи рівний знайдеться на сучасному Заході” [6].

Досить піти від супротивного і звернутись до історії рецепції Гоголя, яка має на своєму рахунку багато прикладів того, як питомі росіяни відчували “чужість” творчості письменника, її невідповідність уподобанням і смакам російського читача.

Можна з певністю сказати, що Гоголь завжди буде тим митцем, постать і творчість якого залишатиметься дратівливим об’єктом претензій як російського, так і українського читацького загалу, вчених-гуманітаріїв, літературознавців і навіть, як з’ясувалось, політиків. Одні вважають його великим російським письменником, будівничим імперії (більше того, ортодоксально православним, що в Росії автоматично є синонімом крайнього націоналізму). Інші, в тій же Росії, слідом за Василем Розановим, а ще раніше гр. Ф.І. Толстим-американцем, називають руйнівником імперії та її інститутів. Нагадаю, що С. Аксаков в “Історії мого знайомства з Гоголем” писав, що граф Ф.І. Толстой-американець говорив у одному з велелюдних салонів, що Гоголь – “ворог Росії і його слід заслати до Сибіру”. І, коментуючи цей факт, зазначив: “У Петербурзі було набагато більше таких осіб, які поділяли судження графа Толстого” [7]. “Саме з Гоголя починається у нашому суспільстві втрата почуття дійсності, рівно як від нього йде і початок відризи до неї”, – писав В. Розанов, який усе своє свідоме життя воював з Гоголем і його впливом на російського читача [8].

У чому ж полягав головний гріх Гоголя, який, до слова, він і сам почасті розумів, хоч і не знав, не міг знати його масштабів? Якщо спробувати коротко відповісти на це питання, дещо, можливо, спрощуючи, то можна сказати, що цей головний гріх у тому, що Гоголь ... навчив росіян сміятись з усього, в т.ч. й імперії, її державних інститутів. Складний шлях освоєння сміхового начала в російській культурі першої половини XIX ст. і новизну Гоголевого сміху відзначали російські критики – сучасники письменника. Прискіпливий читач Гоголя і автор одного з перших відгуків на “Вечори” Ніколай Полевой писав: “В русском человеке почти нет этого юмора, непринужденного, веселого, но вместе с тем мелочного, не глубокого. Русский любит сарказм, и живость его характера не дает ему времени хладнокровно задумываться над пустяками для того, чтобы представить их в смешном виде. Его насмешка есть брань или злая сатира” [9]. Узагальнюючи все сказане про своєрідність Гоголевого стилю, В. Белінський скаже дещо пізніше: “У Гоголя не было предшественников в русской литературе, не было (и не могло быть) образцов в иностранной литературе” [10].

Ми пропускаємо повз очі те, що імперія – явище сакральне, і вона знаходиться в “зоні серйозного” (М. Бахтін). Гоголь звабив Росію

сміхом, він увів моду на тотальний сміх, для якого немає нічого святого. Саме цим у часи радянської перебудови керувались учителі новосибірських шкіл, які звернулись до російських урядовців з вимогою виключити письменника з програм російських шкіл, а питання, чи слід вивчати Гоголя, які саме твори, жваво обговорювалось декілька років тому. Бо справді, яка Росія постає зі сторінок “Мертвих душ”?

Сьогодні можна констатувати, що найбільш розробленою є проблема зв'язків творчості Гоголя з українською бароковою літературою XVII-XVIII ст. Найцікавішим у цьому плані виглядає доробок Ю. Барабаша, який узагальнив більше ніж столітній період осмислення творчого спадку письменника [11]. Цілий ряд слухних і глибоких зауважень має і робота американського дослідника Г. Шапіро [12]. Це ж можна сказати про вивчення зв'язків творчості письменника й українського фольклору.

Вимагає серйозної уваги дослідників тема “Гоголь і українська література 1830–40-х рр.”. Тут найбільш ґрунтовно вивчені зв'язки творчості Гоголя і Шевченка. Але й паралелі з російськомовною романтичною літературою українців можуть принести плідні наслідки, що обіцяє доволі помітна спорідненість творців. До цих пір найцікавішими у цьому плані залишаються праці Н. Крутікової [13]. В останній час з'явилося декілька розвідок молодого дослідника В. Подриги [14]. Однак на часі системне вивчення присутності Гоголя в українській словесності, в українській літературній культурі. Тут важливо виявити своєрідні припливи і відпливи інтересу до творчості Гоголя в різні періоди розвитку літератури, головні тенденції й закономірності в процесі освоєння гоголівської традиції українською літературою наступних епох, включаючи сучасні постмодерністські тексти.

Широке поле для дослідження становить мова Гоголя, що є своєрідним ідіолектом російської мови. Саме це має стати предметом студій представників когнітивної лінгвістики. Гоголівські тексти дають для того великий і багатий матеріал. Вичленувати в ньому український семантичний сегмент, українські конотації спроможні нові методики, нові підходи. Мовознавці накопичили величезний матеріал, але в останні десятиліття лінгвістика пережила таке радикальне оновлення напрямків дослідження, що варто чекати і нових студій Гоголевої мови.

Словесна тканина творів письменника від початку дивувала російських читачів і критиків. Відомо, що І. Мандельштам, який одним із перших системно досліджував мову Гоголя, у книзі “О характере гоголевского стиля” зауважив, що письменник іноді просто перекладав

з української цілі фрагменти [15]. При цьому І. Мандельштам досить обережно поставився до перекладів Гоголевих творів, пославшись на проф. Дашкевича, схильного до думки, що переклади з Гоголя “мають мало сенсу, хіба що тенденційність” [16].

Генеративна парадигма Гоголевих творів уформована на українських ментальних уявленнях, утілених у когнітивних моделях російської мови. Цим зумовлений своєрідний семантичний зрух всієї мовної системи. Російське слово набуває іншої конотації, вибухає нетрадиційним “пучком смислов” (О. Мандельштам). Подібний ефект породжений тим, що українська “картина світу” представлена в системі іншої мови. На ці особливості звертав увагу Л.А. Булаховський, який відзначив привнесені Гоголем у російську мову нове відчуття природи, «афективні елементи», стилістичне багатоголосся, «відбірну емоційну лексику, словник пишно-красивого, розрахований на те, щоб захоплювати, хвилювати високим устремлінням, потугою величного або страшного, підкорюючою силою прекрасного» [17]. Перед тим про це говорив А. Белий, який вважав Гоголя попередником Маяковського і Хлебнікова, “являя українца, не овладевшего грамматикой “москалей” и мысленно переводящего на русский с родного наречия, что доказали биографы, – українца, пишущего “послать по художнику” (вместо “за”)” [18]. Особливий інтерес, з цієї точки зору, викликає мова пізньої творчості письменника. Вона органічно пов’язана з християнським мовним ідеалом, і в ній звучить мова київських книжників XVII-XVIII ст. Тож знов-таки хочу повторити думку, що гоголівська мова потребує модерних підходів когнітивної лінгвістики і випрацюваного інструментарію. Це дасть можливість отримати нові результати в дослідженні Гоголевого ідіостилю.

На часі розширення бази для нового рівня досліджень. По-перше, необхідно укласти бібліографію “Український Гоголь”, яка б містила повний перелік перекладів Гоголя українською, а також україномовних праць, присвячених його творчості. Це необхідна передумова успішної роботи. Є потреба у модерних перекладах творів Гоголя українською.

Інше важливе завдання – підготовка видання творів Миколи Гоголя українською. Сама ідея видання українською мовою часто викликає скептичну реакцію не тільки у певної частини читачів, але й фахівців. І, зрозуміло, не тільки серед наших сусідів. Для декого з них Гоголь – один із великих співців імперії та оборонців монархії. Але й серед вітчизняних прихильників таланту письменника, особливо тих, хто надто переймається тими проблемами, які на звивах нашої історії регенерують і провокують до обговорення, творча доля і спадок Гоголя часом оцінюються полярно: від повного прийняття до осуду. Ці

проблеми актуалізуються кожного разу, коли з'являється надія на незалежне існування народу. Якби це була якась інша постать – Лев Толстой, наприклад, Достоевський або навіть Салтиков-Шчедрін – перекладай вволю, але Гоголя? А навіщо? І сакраментальне для сучасної епохи питання – а що це дасть? З відповіддю, вона зовсім не проста, зачекаємо. А поки що повернемося до цікавої закономірності в історії українсько-російського діалогу: кожного разу, коли цей діалог набирає відчутного градусу, на перший план висувається проблема Гоголя. У різних вимірах. Але в усіх розмовах присутня тема його ставлення до Росії та України. І тут вже кожна сторона дає волю власній фантазії.

Подібна полярність думок характерна і для українських гуманітаріїв. Одні називають письменника ледве не зрадником, звинувачуючи його в різних гріхах, і знаходять докази цього, інші – бачать у Гоголі свідомого борця, який вростає в імперське культурне підґрунтя, щоб потім підірвати його зсередини. П. Савчук, зокрема, вважає, що засади “великої, “спільноруської” літератури підриває мала література Гоголя тим, що вона перетворюється в чужий дискурс у межах домінантного дискурсу тієї ж великої літератури” [19].

Можна лише втішатись з того, що домінує, попри крайнощі, все ж здоровий глузд, згідно якого спадщина письменника належить обом народам, і від того, хто перший чи голосніше сказав: «Це моє!», справа не вирішується. Гоголь все ж не “Криворіжсталь”, його приватизувати неможливо.

І людська доля Гоголя, і його творча спадщина контроверзивні й утаємничені як утілення трагічних протиріч художника й людини, що раз по раз збуджують гострі дискусії. Це при тому, що сама природа контроверзи до цих пір не з'ясована. З певністю можна лише сказати, що вона зовсім не така, якою її формулювало радянське літературознавство.

Гоголь, як стало зрозуміло з перебігом часу, був одним із провідників “нового християнства”, що захопило європейських інтелектуалів після того, як радикалістський ресурс Великої французької революції почав видихатись, заміщений відчутним поступом консервативних цінностей, у першу чергу, християнських.

Сьогодні інтерес до Гоголя в Україні, як і у всьому світі, такий, що будь-яка подія, пов'язана з його іменем, викликає підвищений резонанс. Таким, без сумніву, стане і нове видання творів Гоголя українською мовою. На рубежі 20-30 років уже була зроблена спроба надрукувати багатотомне видання Гоголя. Заплановане зібрання з 5-ти томів, три з яких побачили світ, вийшло на початку 1930-х років. Через 30 років з'явився тритомник. Кожного разу це був своєрідний підсумок осмислення українським літературознавством

творчості письменника і стану українського перекладу. Загально-відомо, що переклад передбачає своєрідне змагання з автором першотексту, а відтворення геніальних витворів літератури є найпереконливішим аргументом на користь зрілості як мови, так і культури перекладу.

Окрім того, відважусь думати, що українське прочитання творів Гоголя дозволить виразніше виявити український семантичний сегмент, приховані чи ледь відчутні українські конотації, оприявлення яких можливе за використання сучасних методик когнітивного аналізу.

Ще один перспективний підхід, для якого переклади з Гоголя дають великий матеріал, – це методики рецептивної естетики. Простий приклад. Відомо, що сприйняття “Вибраних місць” має дуже складну історію в російському суспільстві і навколо цього твору досі не припиняються суперечки. При цьому названий твір свого часу захоплено вітали українські літератори, зокрема Шевченко й Куліш. Останній використав епістолярій як головну форму наративу у своєму біографічному дослідженні життя й творчості письменника, наслідуючи “Вибрані місця”, які написані у формі листів. Те саме зробив і С.Т. Аксаков у своїй книзі спогадів про Гоголя.

Студії історико-функціонального аспекту творів Гоголя, їхнього естетичного буття в російській і українській літературі XIX-XX століття можуть бути результативними в осмисленні того, що Гоголь називав явищем “двох душ”. Переклад сприятиме означенню векторів розвитку гоголівської моралістичної прози. Важливо заохотити до цього молодих літераторів, здатних зробити сучасний зріз мовно-стилістичної рецепції.

Що має увійти до складу нового зібрання творів? Певен, що воно повинно включати всю творчість митця. Виняток можливий для частини епістолярної спадщини, якою, як правило, цікавляться лише спеціалісти, а для них вартіснішим є оригінал. Це при тому, що епістолярій Гоголя надзвичайно цікавий сам по собі і має невластиві для сучасного митця функції. Лист у Гоголя – це спосіб само-репрезентації автора, а тому сприяє рецепції художніх текстів. Це окрема і серйозна тема дослідження гоголівського спадку. Я певен, що історики PR включать фрагменти гоголівських листів до антологій з проблем популяризації творчості в історії літератури. Що ж до інших творів, то і “Вибрані місця”, і навіть “Божественна літургія” чи молитовні тексти повинні увійти до нового видання. Я не виключаю, що українське звучання цих творів наштовхне на нові й несподівані інтерпретаційні ходи.

Звичайно, мають бути видані українською публіцистика та історичні твори Гоголя, в яких він багато рефлексує над українською історією, фольклором. А крім того, ці праці складають своєрідний

контекст, без якого годі переконливо уявити інтерпретаційні коди художніх творів Гоголя.

Говорячи про переклади, не можна не сказати, що вони викликають не лише науковий або читацький, але й суспільний резонанс. Зовсім свіжий приклад. Вихід двотомника для школи Гоголя і переклад за ред. І. Малковича та Є. Поповича “Тараса Бульби” мали голосну пресу, а переклад Василя Шкляра – справжній переполох російськомовних видань, що стоять на чатах малоросійського статусу України. До цих дискусій долучився навіть посол Росії Віктор Черномирдін. Що змусило державного мужа займатись творчістю Гоголя? Як виявилось, це знову перша редакція “Тараса Бульби”, яку переклав і пропіарив автор детективних романів Василь Шкляр [20]. В анотації до нового перекладу від імені видавництва заявлено: “Кальварія” пропонує Вам справжнього “Тараса Бульбу”, якого ані європейці, ані самі українці майже не знають. Адже наші діти й досі вивчають за шкільною програмою “виправлену” ще царською цензурою версію повісті”. Ця ж думка фігурує і в передмові, яка вже належить перу перекладача, Василя Шкляра, “блискучого стиліста, знаного в Україні письменника, автора інтелектуальних бестселерів, лауреата багатьох літературних премій” (це теж із анотації). Вже перше речення шокує: “Більшість українських читачів навіть не підозрюють, що вони ніколи не читали справжнього “Тараса Бульби”. Річ у тім, що шедевр Миколи Гоголя вперше побачив світ 1835 року в його збірці “Миргород”, але, як ми знаємо, не кожен шедевр здатен задовольнити офіційну критику. Занадто українською видалася ця повість великоросам-белінським, і вони почали домагатися, аби Гоголь її спотворив на їхній копил. А саме – “усіліл общерусский ідейний смысл”. І ось 1842 року в другому томі його “Сочинений” раптом з’явився новий варіант “Тараса Бульби” [21]. Можна з певністю сказати, що любов до детективного мислення перемогла, і автор перекладу повідомив, що поїхав за першою редакцією до Санкт-Петербургу. Виникає питання: чому не до Риму, де Гоголь і працював над другою редакцією? Інтрига могла б набути світового масштабу: Рим – Столиця Апостолів.

Іронія моя викликана тим, що перша редакція не зазнала втручань цензури і вийшла благополучно у п’ятитомнику Трушковського вже в 1857 році. Надалі тільки в академічних виданнях радянського періоду вона виходила двічі: в академічному виданні повного зібрання творів письменника у 1961 році накладом 6000, а в 1963 – 5500 примірників у серії “Литературное наследство”. Дев’ятитомник 1994 року – 50 тис. Там В. Шкляр міг би знайти першу

редакцію. Йдеться про найбільш авторитетні видання. Тож їхати до Санкт-Петербургу не було потреби. Хоч якщо шукати привід... А може те від природного детективного таланту письменника. Там уміщено наведений переклад, зроблений саме з першої редакції.

А боротьба навколо “Тараса Бульби” спалахнула ще й тому, а можливо, саме тому, що повість є своєрідним ідеологічним міфом, що означив один із можливих історичних шляхів українства – розчинення в “російському морі”. Ця ідея обумовлює значущість твору саме для російської державницької свідомості. Тому суперечки, що виникли з приводу перекладу, а ширше – інтерпретації повісті, далекі від філологічних тонкощів (це – лише інструмент): вони радше у площині драматичного діалогу двох народів і принципів їхнього співіснування. Пророцтво Гоголя, як і Пушкіна, (“Славянские ль ручьи сольются в русском море?”) стосовно історичного майбуття слов’янських народів не збулись. Збагнути феномен національного чинника та його впливу на суспільне життя виявилось не під силу навіть геніям.

Інша річ, непередбачуваний чи не передбачений Гоголем (судити про це важко) вражаючий образ українського козацтва, який затьмарює у творі всі спроби надати йому чуже обрамлення, який виламується своєю самобутньою екзотичністю зі звичного світу російської людини. Український читач чітко відрізняв зміст від обрамлення з його мотивом “білого Царя”, як і оспівування високих достоїнств козацтва (“товарищества”), приписаних “русскому человеку”, що наближувало текст до російського читача. Відкритий ще “Вечорами” світ України отримав у “Тарасі Бульбі” достойну оздобу в героїчній своїй минувшині.

Ще одне важливе питання – це принципи укладання творів Гоголя. Сколихнуло дискусії видання “повного” Гоголя московським ІСЛІ ім. М. Горького, яке призупинене через “ідейні” протиріччя серед науковців-укладачів. Виявляється, що і в самій Росії є принципові розбіжності у погляді на “Тараса Бульбу”.

Відомий принцип укладання – воля автора. А вона виказувалась Гоголем двічі. Єдиним прижиттєвим виданням був чотири томник 1842 року. Однак всі наявні видання творів Миколи Гоголя (винятком може бути дев’ятитомне видання 1994 року, укладене В. Воропаєвим та І. Виноградовим. – М., “Русская книга”, 1994) не зважали на волю автора. Перше ж видання творів письменника з’явилось у 1842 році (Т. 1-4. – СПб., 1842) і мало наступний вигляд:

(Предисловие)

Том I. Вечера на хуторе близ Диканьки: Часть I. Предисловие; Сорочинская ярмарка; Вечер накануне Ивана Купала;

Майская ночь, или Утопленница; Пропавшая грамота. Часть 2. Предисловие; Ночь перед Рождеством; Страшная месть; Иван Федорович Шпонка и его тетушка; Заколдованное место.

Том II. М и р г о р о д: Старосветские помещики; Тарас Бульба; Вий; Повесть о том, как поссорились Иван Иванович с Иваном Никифоровичем. Украинские слова, встречающиеся в I и II тт. (Ці два томи можна об'єднати в одну книгу).

Том III. П о в е с т и: Невский проспект; Нос; Портрет; Шинель; Коляска; Записки сумасшедшего; Рим.

Том IV. К о м е д и и: Ревизор; Приложение к комедии “Ревизор” (Отрывок из письма, писаного автором вскоре после первого представления “Ревизора” к одному литератору; Две сцены, выключенные, как замедлявшие течение пьесы); Женильба. Д р а м а т и ч е с к и е о т р ы в к и и о т д е л ь н ы е с ц е н ы: Игроки; Утро делового человека; Тяжба; Лакейская; Отрывок; Театральный разъезд после представления новой комедии.

Саме так повинні бути укладені перші чотири томи майбутнього видання.

Готуючи в кінці життя нове видання, Гоголь додав до чотирьох попередніх творів наступні:

Том V. В ы б р а н н ы е м е с т а и з п е р е п и с к и с д р у з ь я м и. А р а б е с к и.

Саме вони і мають скласти п'ятий том.

За межами видання залишились:

Том VI. М е р т в ы е д у ш и.

Гоголь писав другий том і вважав, що незавершений твір не варто включати до зібрання. Факт красномовний і симптоматичний: письменник до останніх днів вірив у те, що другий том буде завершений. Сьогодні всі сходяться на думці, що “Мертвые души” є вершиною творчості письменника, тож поема, разом зі збереженими розділами другого тому, має скласти шостий том майбутнього видання.

Нарешті залишаються твори, не видані за життя письменника і знайдені серед його рукописів:

Том VII. Б о ж е с т в е н н а я л и т у р г и я; А в т о р с к а я и с п о в е д ь; “Р а з в я з к а Р е в и з о р а”; П и с ь м а.

Такий принцип має бути, на нашу думку, покладений в основу майбутнього видання. Єдине, що варто змінити, – це включити “Развязку Ревизора” до IV тому цього видання. У такий спосіб публікація зреалізує волю автора. Укладачі згадуваного російського видання (В. Воропаєв та І. Виноградов) дотримались авторської волі в перших чотирьох томах. Його задум втілено у новому виданні, здійсненому В. Воропаєвим: Гоголь Н.В. Собрание сочинений в семи томах. – М.,

2006., яке вийшло у п'яти книгах. Перша книга містить “Вечори” і “Миргород”, що складають перший і другий том. Третій і четвертий том зібрані у другій книзі. До слова, сам Гоголь все зібрання творів 1842 року називав “Книгою”, або “Книгою в чотирьох томах”. Третій том – петербурзькі повісті, “Коляска” і “Рим”, а четвертий обіймає комедії, драматичні сцени, а також “Театральний роз’їзд”, яким мало завершитись прижиттєве видання. П’ятий том містить “Мертві душі”, де подані тексти обох томів поеми та редакції окремих розділів. Шостий том – “Духовну прозу”, “Критику” й “Публіцистику”. А сьомий має назву “Юнацькі проби” і включає перші вияви художнього пера та публіцистику. Сюди укладач приєднав і ранні редакції деяких творів, наприклад, “Тарас Бульба”, “Портрет” та інші. Відомо, що Гоголь мав намір видати подібний том, про що згадує Г.П. Данилевський [22]. Вперше цей задум втілював Н.С. Тихонравов (Соч. Н.Гоголя. 10-е изд. – Т. 5. – М., 1889).

Саме останнє видання могло б слугувати орієнтиром для українського, як укладене у відповідності з волею автора, що сприяло б формуванню нового канону видань. Знову ж таки за межами видання залишається вже згадуваний епістолярій. “Вибрані місця із листування з друзями” – твір, який втілює ідейні й творчі шукання митця, виріс саме із Гоголевого листування, що помітно змінювалось від традиційного дружнього чи родинного листа до апостольського послання, що в культурі католицизму і в гоголівські часи зберігало “пам’ять жанру” апостольських днів. Логіка цієї лінії творчого розвитку письменника вказує на необхідність окремого видання вибраного листування разом з “Вибраними місцями”, що було б, при відповідному коментарі, цікавим для науковців. Широкий читач, як правило, до томів з листуванням не виявляє прихильності.

Останній Гоголів задум видання був здійснений Н. Трушковським. Саме він надрукував твори, що були знайдені після смерті письменника.

Особлива проблема майбутнього видання – це українські переклади творів митця. Найкращий варіант – переклади сучасними письменниками, молодією генерацією, яка по-своєму відчуває мову і здатна представити сучасного Гоголя. Українські переклади з’явилися тільки в 60-ті роки ХІХ ст., хоч іншими мовами – ще за життя Гоголя. Певен, що нові українські переклади Гоголя стали б помітним явищем і в розвитку української мови.

Український багатотомник Гоголя – це знак часу, свідчення зрілості українського гоголезнавства, його виходу на новий рівень. Український Гоголь стане своєрідним підсумком розвитку українського гоголезнавства за останні півстоліття і, сподіваюсь, початком нового етапу його розвитку.

Література та примітки:

1. Чемерис В. Загибель п'єси // Літературна Україна. – 2003. – №34. – С. 7.
2. Яворівський В. Українськість Гоголя // Літературна Україна. – 2002. – №10. – С. 2.
3. Чемерис В. ... І ніхто не знає, як далеко літає він від своєї загибелі. Андрій Бульбенко і Микола Гоголь: хто сказав, що моя вітчизна – Україна?" // Літературна Україна. – 2002. – №16. – С. 7.
4. Яворівський В. Там само.
5. Сверстюк Є. Різдвяний гість Гоголь // <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=2798>
6. Москвитянин. – 1843. – Ч. IV. – С. 126.
7. Аксаков С.Т. История моего знакомства с Гоголем. – М., 1960. – С. 40, 41.
8. Розанов В.В. Несовместимые контрасты жития. – М., 1990. – С. 233.
9. Русская критическая литература о произведениях Н.В. Гоголя. Хронологический сборник критико-библиографических статей. – Ч. 1. Изд. 3-е. – М., 1903. – С. 38.
10. Белинский В. Собр. соч. в трех тт. – М., 1948. – Т. I. – С. 63.
11. Барабаш Ю.Я. Почва и судьба. Гоголь и украинская литература: у истоков. – М., 1995.
12. Shapiro Gavriel. Nikolai Gogol and the Baroque Cultural Heritage. – Pennsylvania, 1993.
13. Крутікова Н.Є. Гоголь та українська література. – К., 1957.
14. Подрига В. Інтерпретація національної культури в українській російськомовній прозі (на матеріалі повістей В.Т. Наріжного, О. Сомова, А. Погорельського) // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 28. – Ч.1. – К., 2007. – С. 576-586.
15. Мандельштам И. О характере гоголевского стиля. Глава из истории русского литературного языка. – Гельсингфорс, 1902. – С. 215.
16. Там само. – С. 224.
17. Булаховський Л.А. Русский литературный язык первой половины XIX века. – К., 1957. – С.131.
18. Белый А. Мастерство Гоголя: Исследование. – М., 1996. – С.19.
19. Савчук П. Хто боїться Ніколая Гоголя? До питання “малої літератури” // IV Міжнародний конгрес українців. Літературознавство. Доповіді та повідомлення. – Кн. 1. – К., 2000. – С. 269.
20. Шкляр В. Бульба, який не згорів // Микола Гоголь. Тарас Бульба. – Львів, 2005. – С. 7.
21. Там само. – С. 5.
22. Данилевский Г.П. Сочинения. В 24-х т. – Т. XIV. – СПб., 1901. – С. 97.

Анотація

Стаття присвячена аналізу сучасних проблем українського гоголезнавства і, зокрема, виданню творів Миколи Гоголя українською мовою.

Аннотація

Статья посвящена анализу современных проблем украинского гоголеведения и, в частности, изданию произведений Николая Гоголя на украинском языке.

Summary

The article reveals modern conception of Ukrainian translation of Gogol's works and the corresponding problems of Gogol's studies.

Подрига В.М. (Переяслав-Хмельницький)

ПРОЗА М. ГОГОЛЯ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ РОСІЙСЬКОМОВНОЇ БЕЛЕТРИСТИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У сучасній вітчизняній літературознавчій науці увага дослідників зосереджується на художніх творах, написаних українцями російською мовою, що, звичайно, розширює та поглиблює уявлення про історію розвитку національного письменства.

Художня белетристика М. Гоголя не розглядалася в контексті розвитку української російськомовної прози першої половини ХІХ ст. Але є чимало тверджень науковців стосовно зарахування прози М. Гоголя до української літератури. Так, М. Петров здійснив спробу виокремити в історії розвитку українського письменства ХІХ ст. такий напрям, як “Український націоналізм або національна школа в українській літературі” [8; 170]. Науковець вважав М. Гоголя, як і М. Максимовича, О. Бодяньського, С. Гребінку та інших, українським літератором.

Сучасні літературознавці також звертаються до вивчення російськомовної літератури. В. Шевчук у передмові до збірки фантастичних новел “Огнений змії” (1990) вказував на таку специфічну рису в розвитку писемної культури Східної України першої половини ХІХ століття, як “явище російськомовної української літератури” [12; 6]. Науковець наголошував на національному та міжнаціональному характері російськомовної української літератури, що, на його думку, зумовило появу постаті “міжнаціонального російсько-українського письменника”, яким є М. Гоголь, а також Г. Данилевський, О. Сомов, В. Наріжний та інші [12; 7].

Ю. Барабаш зазначає, що російськомовна творчість українців, зокрема Миколи Гоголя, належить не так українській літературі, як національній культурі, вказуючи, що “означив би творчість Гоголя як